

УДК 376+343.815(470+571)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Зобенько Наталія Анатоліївна,
м. Черкаси

У статті проаналізовані аспекти вдосконалення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів засобами самовдосконалення в умовах навчання у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: професійне самовдосконалення і саморозвиток, програма самовдосконалення, форми самовдосконалення, самостійна робота, головні методи самовдосконалення студента.

В умовах модернізації української освіти, її інтеграції до Болонського процесу, особливої значущості набуває проблема досконалої професійної підготовки спеціалістів, здатних успішно конкурувати на ринку праці, компетентних, вільно володіючих своєю професією. Важливим фактором для реалізації цих вимог виступає спрямованість майбутнього спеціаліста на професійний саморозвиток та самовдосконалення.

Професійний розвиток особистості майбутнього професіонала у соціальній діяльності знайшов своє відображення у наукових надбаннях К.Бакланова, В. Бочарової, А.Капської, О.Лісовець, О.Москалюк. Проблеми розвитку професійно важливих якостей соціального педагога розглянуто у працях О.Безпалько, Р.Вайноли, О.Гурої, Т.Василькової, Ю.Василькової, О.Власової, А.Капської, І.Козубовської, Г.Лактіонової, Т.Максимової, М.Малькової, Л.Міщук, І.Мигович, Р.Овчарової, В.Поліщук, Ю.Поліщук, З.Фалінської.

Механізми становлення самовдосконалення знаходять своє відображення у працях Т.Молодченко, Г.Селевко, А.Лосева, Е.Земцової, Г.Клименко, Н.Ковальчук, Н.Лісової, В.Орлова, І.Склярєнко, Т.Черкашиної, М.Чобітька, Т.Шестакової. Аспектам професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів приділено значну увагу у працях С.П.Архипової, А.Деркача, А.Ляшенко, Р.Овчарової, С.Пальчевського, Г.Філіпової.

Отже, аналіз наукової та науково-методичної літератури, що визначає зміст професійної підготовки майбутнього соціального педагога, свідчить про те, що в ній не достатньо висвітлено спрямованість на професійний саморозвиток спеціаліста; фактично не приділено увагу формам і методам підготовки фахівців, здатних самостійно удосконалювати свій професіоналізм у майбутньому, спираючись на знання та навички, отримані у процесі навчання у вищому освітньому закладі. При всій значущості виконаних досліджень залишаються недостатньо розробленими теоретико-методологічні та практичні аспекти професійного розвитку соціальних педагогів засобами самовдосконалення.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови самовдосконалення соціальних педагогів у процесі професійної підготовки.

Процес самовдосконалення студентів розглядається як складна функціональна система, що має свою логіку розвитку та відносно самостійні етапи.

Структурно процес самовдосконалення може виглядати як взаємозв'язок наступних етапів:

- самопізнання та прийняття рішення про самовдосконалення;
- планування та вироблення програми самовдосконалення;
- безпосередня практична діяльність по реалізації поставлених задач у роботі над собою;
- самоконтроль та самокорекція цієї діяльності [1; 2; 4].

Досягнувши певних результатів, майбутній спеціаліст отримує нагоду визначити нові цілі у професійному самовдосконаленні, оволодіти новими прийомами та навичками. Крім того, досягнення позитивних результатів суттєво впливає на самопочуття, підвищує самооцінку та авторитет.

Отже, самовдосконалення – це рух особистості до досягнення нею вершин, що в узагальненому вигляді містить у собі два важливих компоненти: систему самовдосконалення складається з послідовних кроків, серед яких виокремлюють наступні складові: етап формування потреби у самовихованні, самопізнання, планування роботи над собою, реалізації програми,

контролю та самоперевірки; самоспостереження, самоаналіз, самооцінку, самопрогнозування, самозобов'язання, способи самовиховання: самопереконавання, самонавіювання, самоаналіз, самозаохочення, самосхвалення, самоосуд, самоконтроль, самозвіт, самооцінка.

Сьогодні вимагає розробити такі форми і методи підготовки педагогічних працівників, що були б спрямовані не лише на засвоєння знань, а й на інтенсивний розвиток особистості педагога, оволодіння ним засобами самостійного здобування знань, розвиток його творчої активності.

Ми поділяємо думку З. Фалінської та Т. Черкашиної про те, що у системі вищого навчального закладу є доцільним використання різноманітних форм роботи, що спрямовані на самовдосконалення майбутнього фахівця. До таких форм ми можемо віднести:

- організацію теоретичних семінарів та семінарів-практикумів з різних питань змісту соціально-педагогічної діяльності;
- проведення зустрічей з науковцями щодо актуальних проблем розвитку соціальної педагогіки;
- залучення до вивчення досвіду творчої працюючих соціальних педагогів з усталеним стилем роботи;
- включення разом з досвідченими спеціалістами у робочі групи по виконанню професійних завдань;
- систематичний контроль за навчальною та практичною діяльністю та її результатами;
- надання систематичної допомоги в організації самоосвітньої роботи;
- стимулювання та своєчасне оцінювання ефективних нововведень у процес самовдосконалення професіоналізму [3, с.5; 5].

Аналіз останніх досліджень свідчить, що процес самовиховання студентів значно активізується, коли вони, усвідомлюючи його роль у становленні особистості, будуть зацікавлені як процесом, так і результатом власного удосконалення. Головна увага зосереджується на розвитку мотиваційно-ціннісної сфери та інструментальної сфери. Формуванню внутрішньої активності із самовдосконалення сприяє насичення мети позитивними емоційними підкріпленнями, побудова взаємин викладачів і студентів у душі "продуктивного спілкування". Ідея самовдосконалення стає для студентів важливою життєвою метою і буде провідним регулятором особистісного зростання при створенні умов вияву всіх їхніх духовно-інтелектуальних сил. Зауважимо, що особлива увага приділяється виробленню у студентів адекватної самооцінки для того, щоб побачити сильні та слабкі сторони власної особистості й вибудувати на основі їх осмислення програму самовдосконалення.

Найбільшу увагу в процесі роботи з підвищення мотивації до самовдосконалення у майбутніх соціальних педагогів слід приділити формуванню вміння аналізувати власну діяльність, стан навчально-виховного процесу; концентрувати свої зусилля для досягнення поставленої мети, конкретних цілей, завдань; оптимально відбирати зміст, необхідні форми й методи діяльності; бачити, розуміти й усвідомлювати проблеми, визначати загальні цілі, уміння виокремлювати пріоритети, вибудовувати завдання і знаходити адекватні їм ресурси; прогнозувати, проектувати і планувати свою роботу; володіти методами самоконтролю й самооцінки педагогічного діагностування; співпрацювати та продуктивно спілкуватися з оточенням.

Відмітимо, що сьогодні при підготовці майбутніх фахівців використовують різноманітні форми, які умовно можемо розподілити на групові та індивідуальні. Серед групових найбільш поширеними є:

- проектне або програмне навчання;
- проблемно-ситуативне навчання;
- активно-ігрові методи;

- самонавчання у формі практикуму;
- навчання у формі дослідницької роботи;
- науково-практичні прес-конференції;
- проблемні семінари.

Слід наголосити на важливості індивідуальних форм самовдосконалення майбутнього педагога включають в себе: самоосвіту; вивчення документів і матеріалів фахового спрямування; аналіз власної діяльності; накопичення та систематизація інформації з психології, педагогіки, соціології, методики тощо; створення власного банку кращих технологій, прийомів, методів взаємодії з клієнтом; самостійне проведення соціально-педагогічних досліджень; робота над методичною темою; розробка діагностик, завдань, тестів, проведення моніторингових вимірів у режимі самоконтролю за процесом і результатом роботи; індивідуальні консультації з викладачами, фахівцями соціально-педагогічної сфери; виконання індивідуальних завдань під контролем і за підтримки викладача; розробка власної програми самоосвіти; розробка авторських методик та програм.

Важливим, на нашу думку, є програма самовдосконалення студентів, яка перш за все, повинна включати самостійну пізнавальну та дослідну діяльність. Самостійність є найбільш істотною ознакою людини і як особистості, і як суб'єкта діяльності. Традиційно самостійна робота як вид навчальної діяльності розглядається у якості цілеспрямованої, активної, вільної діяльності студента, самостійно ним організованої з огляду на індивідуальні пізнавальні мотиви у найбільш зручний час, самоконтрольованої та рефлексованої.

Глобальною метою самоосвітньої діяльності майбутніх соціальних педагогів є створення власної професійної «Я – концепції», яка відображає педагогічне кредо педагога. Самоосвітня діяльність включає науково-дослідницьку експериментальну роботу з певної проблеми; вивчення наукової, педагогічної, психологічної та методичної літератури; участь у колективних та групових формах роботи навчального закладу; вивчення педагогічного досвіду (безпосередньо – фахівців з соціальної педагогіки, опосередковано – через літературу); практичну апробацію власних матеріалів.

Важливо також запропонувати наступні форми самостійної роботи:

1. Робота над курсовими, кваліфікаційними, дипломними, магістерськими завданнями або обґрунтуванням свого власного досвіду.
  2. Підготовка матеріалів до фахових журналів різного рівня, обласних, всеукраїнських науково-методичних конференцій.
  3. Підвищення комп'ютерної грамотності.
  4. Виконання фахових завдань під час підготовки до засідань робочих, творчих, динамічних, тимчасових творчих мікрогруп.
- Практика показує, що розмаїття форм самостійної роботи в системі самовдосконалення сприяє розвитку інтересу до оволодіння науковими знаннями, розвитку творчих здібностей.

При організації самостійної пізнавальної діяльності необхідно ознайомити студентів з основними складовими кваліфікаційної характеристики соціального педагога, пояснити, яким чином навчальний процес та кожна окрема дисципліна сприятиме становленню професійних і особистісних якостей спеціаліста, що входять у дану характеристику. Оскільки самостійна робота – важлива форма організації навчального процесу, слід акцентувати увагу студентів на її безпосередньому впливі на формування таких параметрів кваліфікаційної характеристики, як мобільність, уміння прогнозувати ситуацію та активно впливати на неї. Це необхідно для того, щоб студенти бачили позитивний результат своєї опосередкованої зацікавленості і виявляли конкретний професійний інтерес. Формуванню такої мотивації сприяє зацікавленість викладачів в успіхах студентів. Першочергове значення має і свідоме ставлення до навчання, яке забезпечує наступна характеристика – методологічне усвідомлення відібраного матеріалу для самостійної роботи, складність завдання, відповідність його зоні найближчого розвитку студента, тобто посилення виконувальності; послідовність подачі матеріалу з урахуванням логіки предмета та психології засвоєння; дозування матеріалу для са-

мостійного опрацювання, що відповідає навчальним здібностям студентів; практична орієнтація завдань.

При організації самостійної пізнавальної діяльності можна використовувати різні прийоми розвитку мотивації професійного самовдосконалення:

- навчання студентів методам самостійної роботи;
- часові орієнтири виконання завдань з метою формування навичок планування бюджету часу;
- навчання умінню рефлексії, що необхідно для самоаналізу та самооцінки;
- переконлива демонстрація необхідності оволодіння пропонованим матеріалом для майбутньої навчальної та професійної діяльності;
- методичні рекомендації та навчальні посібники;
- проблемний виклад матеріалу, що відтворює типові способи реальних суджень у науці та практиці; застосування формулювань законів і визначень з метою встановлення зв'язку теорії та практики;
- застосування методів активного навчання (аналіз педагогічних ситуацій, дискусії, тренінги, ділові ігри);
- надання студентам методичної допомоги, що містить детальний алгоритм виконання роботи, розробка комплексних навчальних посібників для самостійної роботи, що містять в собі теоретичний матеріал, завдання для розв'язання та методичні вказівки,
- рейтинговий метод контролю результатів самостійної пізнавальної діяльності.

Зокрема, О. Чашечников [4] відзначає, що самостійна робота формує не лише сукупність умінь та навичок, але й професійно важливі якості сучасного спеціаліста.

Для того, щоб оптимально організувати і доцільно використовувати свій час, майбутній соціальний педагог має можливість у повсякденній практиці застосовувати самоменеджмент. Знаючи основні положення самоменеджменту, майбутній фахівець зможе організувати свою діяльність, позбутися стресу і навчитися знаходити час на відпочинок.

Переважає більшість фахівців із самоменеджменту виділяють шість основних його функцій: 1) постановка цілей; 2) планування; 3) прийняття рішень; 4) реалізація й організація; 5) контроль; 6) інформація і комунікація. Основне правило самоменеджменту полягає у тому, що навколо шостої функції обертаються всі інші.

Як бачимо, рух до професійного самовдосконалення здійснюється у напрямку оволодіння новими знаннями уміннями та навичками, а також у напрямку вдосконалення наявних знань та професійних умінь. Одним з дієвих методів самовдосконалення стосовно підвищення рівня професіоналізму у майбутніх соціальних педагогів можемо вважати безпосереднє спостереження за процесом надання соціально-педагогічної допомоги. Зазвичай це регулярні дії соціального педагога – ведення документації, зустрічі з дитиною та її батьками, обстеження матеріальних та моральних умов навчання і виховання дитини. При застосуванні даного методу виникає можливість максимально використати нагоду щодо отримання практичних навичок.

Аналізуючи поставлену у статті проблему, ми з'ясували, що важливим на сьогодні є питання про підвищення якості підготовки майбутніх соціальних педагогів. Результати проведеного наукового пошуку свідчать, що педагогічними умовами професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів у процесі самовдосконалення є: високий мотиваційний рівень особистості, усвідомлення ролі самовдосконалення у становленні професіоналізму; дотримання послідовності етапів процесу самовдосконалення; застосування у навчальному процесі вищого навчального закладу форм та методів, спрямованих на самовдосконалення – самостійної роботи студентів, акцентуація на зв'язку з практичною діяльністю; навчання студентів техніці самоменеджменту.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що невід'ємною умовою професійного становлення майбутнього соціального педагога як спеціаліста високої кваліфікації є самовдосконалення власної особистості та її всебічний розвиток.

Література та джерела

- Архипова С.П. Професійне самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників / С.П.Архипова. // Вісник Черкаського університету: [зб. наук. ст.], Вип. 112. Серія Педагогічні науки. – Черкаси: [ЧНУ ім. Б. Хмельницького], 2007. – С. 15-24
- Савченко О.П. Педагогічна майстерність викладача вищої школи / О.П.Савченко // Вісник Черкаського університету: [зб. наук. ст.], Вип. 113. Серія Педагогічні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; голов. редкол.: А. І. Кузьмінський (голов. ред.) та ін.; редкол. сер.: Н. А. Тарасенкова (відп. ред.) та ін. – Черкаси: [ЧНУ ім. Б.Хмельницького]. – 2007. – С.3-8
- Фалинська З.З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / З.З.Фалинська. – Вінниця, 2006. – 23 с.
- Чашечникова О. С. Деякі аспекти формування здатності до самоосвіти та самовдосконалення під час навчання / О.С.Чашечникова. // Вісник національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут": [зб. наук. пр.]. – №3(9). – Філософія, психологія, педагогіка / ред. кол. Б.В.Новіков (гол. ред. кол.), В.П.Андрущенко, Г.О.Балл та ін.; М-во освіти і науки України; Нац. техніч. ун-т України, "Київський політех. ін-т". – К.: Політехніка, 2003. – С.213-218
- Черкашина Т.В. Самопізнання та самовдосконалення як чинник розвитку професіоналізму / Т.В. Черкашина. // Проблеми освіти [Текст]: наук.-метод. зб., Вип. 39 / М-во освіти і науки України; Наук.-метод. центр вищ. освіти; ред. кол.: В.Кремель (гол. ред.), М.Ф.Степко, К.М.Левківський. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2004. – С.253-256

В статті проаналізовані аспекти удосконалення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів засобами самовдосконалення в умовах навчання в вищих навчальних закладах.

Ключеві слова: професійне самовдосконалення та саморозвиток, структурні компоненти процесу професійного самовдосконалення, форми самовдосконалення, самостійна робота студентів, основні методи самовдосконалення студента.

The author of the article has analyzed the aspects of improving the training of future teachers of social means of self-improvement in the conditions of learning in higher education.

Keywords: professional self-improvement and self-development, self-improvement program, form self-improvement, self-study, the main methods of cultivation of the student.

УДК 37.013.42

ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ТЕОРІЯХ ОСОБИСТОСТІ

Золотова Ганна Дмитрівна,

м.Луганськ

Стаття присвячена актуальній на сьогодні темі профілактики адиктивної поведінки дітей. У статті розкривається зміст профілактики адиктивної поведінки шляхом аналізу основних теорій особистості. Перспективи подальшої розробки проблеми полягають у вивченні психологічного стану залежності та розробці теорій і концепцій, що нададуть змогу побудувати психологічні основи профілактики адиктивної поведінки дітей.

Ключові слова: адиктивна поведінка, профілактика адиктивної поведінки, теорії особистості.

Актуальність даної теми зумовлена багаторічним інтересом до такого аспекту людської поведінки як психологія особистості, яка має залежність. Загалом тенденція пояснювати різноманітні відхилення у поведінці особистості завдяки вивченню її психологічних характеристик має свої історичні основи і продовжує свій розвиток. Особлива потреба в цьому є сьогодні, тому що вживання психоактивних речовин представляють сьогодні серйозну загрозу здоров'ю та життю дітей [3]. Кількість курців постійно збільшується, тоді як їх вік невпинно зменшується, ростуть рівні вживання алкоголю дітьми. Наркоманія є однією з найважливіших проблем сучасного співтовариства, яка викликає гостру необхідність рішучих і активних дій в організації профілактичної роботи.

На сьогодні ефективність профілактики адикцій багато в чому залежить від розуміння природи залежності як багатогранного явища.

Проблема полягає в тому, що на сьогоднішній момент не існує загальної теорії залежності. Якщо така теорія буде побудована, то можна буде дослідити окремі залежності, наприклад залежність від алкоголю або наркотиків [4]. Актуальність проблеми і необхідність звернутися до психології адиктивної особистості в історичному контексті зумовила формулювання статті як «Форму-

вання ідей профілактики адиктивної поведінки у теорії особистості».

В основі визначення психологічних орієнтирів профілактичної роботи лежать дослідження таких видатних у всьому світі авторів теорій особистості як Б.Скіннер, Р.Кеттел, А.Бандура, Дж.Роттер, Е.Фромм.

Дослідженнями в області проблем соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки сьогодні займаються багато фахівців, зокрема О.Удалова, Н.Максимова, С.Толстоухова, А.Бойко, В.Оржеховська, О.Пилипенко, С.Болтівець, В.Клименко, О.Кокун, Н.Максименко, Т.Мартинюк, В.Бітенський, В.Херсонський, Б.Братусь, П.Сідоров, І.П'ятицька, Д.Колесов, та інші. Вони виділяють багато нехімічних видів адикцій: залежність від азартних ігор, від комп'ютеру, мобільного телефону, переїдання або голодування та багато інших.

Мета статті – розкрити зміст профілактики адиктивної поведінки в процесі аналізу основних теорій особистості.

Розглянемо теорію радикального біхевіоризму Б.Ф.Скіннера. Він стверджує, що саме вплив навколишнього середовища визначає поведінку людини. Дослідник вважає, що поведінку можна визначити, передбачити і контролювати навколишніми умовами життєдіяльності, він покладає відповідальність за дії людини на обставини, оточення, а не на саму особистість. Цінними для нашого дослідження є ідеї про те, що вводиться поняття «режими підкріплення», сутність яких полягає у тому, що підкріплена поведінка намагається повторитися, а поведінка не підкріплена або покарана має тенденцію не повторюватися або пригнічуватися. Скіннер наголошує, що найбільш бажаними є режими підкріплення саме позитивної поведінки як найбільш ефективні засоби профілактики небажаної поведінки, які не мають побічних ефектів; у той час як покарання не має належного ефекту, тому що швидко зникає і деформує розвиток особистості.